

Georg Kühlewind Alapítvány

Negyvennyolcadik hírlevél

Alapítványunk 48. hírlevelének itt közzé tett szövegeit *Böszörményi László* válogatta és fordította Rudolf Steiner, J. W. Goethe, Schopenhauer éa Georg Kühlewind munkáiból. Az összeállítás egy szemináriumi munkához készült.

Fenyő Ervin

RUDOLF STEINER

Bevezetés Goethe természettudományos írásaihoz¹

Milyen volt Goethe megismerése?

1794 júniusában *Johann Gottlieb Fichte*² elküldte Goethe-nek „tudományelmélete“ első íveit, aki június 24-én ezt válaszolta a filozófusnak: „Ami engem illet, végtelenül hálás leszek Önnek, ha végre kibékít a filozófusokkal, akiket sohasem tudtam se nélkülözni, se teljesen elfogadni.” Amit a költő itt Fichténél keresett, azt korábban Spinozánál, később Schellingnél és Hegelnél kereste: egy olyan filozófiai világnézetet, ami megfelel gondolkodási módjának. Teljes kielégülést azonban egyik általa megismert filozófiai irány sem adott neki.

Ez nagyon megnehezíti feladatunkat. A filozófia oldaláról akarunk Goethe-hez közeledni. Ha lenne olyan filozófiai álláspont, amelyet a magáénak vallott volna, akkor hivatkozhatnánk rá. Ilyen azonban nincs. Így ránk hárul a feladat, hogy kihámozzuk és fölvezöljük a teljes életműből a benne rejlő filozófiai magvat. Ennek a feladatnak a megoldásához egy, a német idealista filozófia alapján nyert gondolati irányt tartunk a megfelelő útnak. A német idealista filozófia a maga módján ugyanazoknak a legmagasabb rendű emberi igényeknek akart megfelelni, amelyeknek Goethe és Schiller az életét szentelte. Ugyanabból, a korra jellemző irányzathoz indult ki. Ezért sokkal közelebb is áll Goethe-hez, mint azok a nézetek, amelyek ma messzemenően uralják a tudományokat. Abból a filozófiából ki tudunk bontani egy olyan nézetet, aminek eredményeképpen eljutunk ahhoz, amit Goethe, mint költő alkotott, és mint tudós létrehozott. A mai tudományos irányzatokból ez már nem lehetséges. Nagyon messzire távolodtunk attól a gondolkodásmódtól, ami Goethe természetének megfelelt.

Igaz: haladást értünk el a kultúra minden területén. De aligha lehet azt mondani, hogy ez a haladás mélyre hatol. Egy kor fejlődésében azonban csak a mélyreható haladás mértékadó. Korunkat leginkább azzal lehet jellemezni, ha kimondjuk, hogy egyszerűen elutasítja a mélyreható haladást, mert elérhetetlennek tartja. Minden területen elvesztettük a bátorságunkat, különösen a gondolkodás és az akarat területén. Ami a gondolkodást illeti: a

---

¹ Rudolf Steiner: *Einleitungen zu Goethes Naturwissenschaftlichen Schriften* (Gesamtausgabe [GA] 1) 6. fejezet

² Johann Gottlob Fichte (1762-1814)

tudósok végtelen sok megfigyelést végeznek, feljegyzik őket, de nincs hozzá bátorságuk, hogy kialakítsanak egy átfogó tudományos felfogást a valóságról. A német idealista filozófiát viszont tudománytalansággal vádolják, mert megvolt benne ez a bátorság. Ma mindenki csak látni akar, de nem akar gondolkodni. Elveszett minden bizalom a gondolkodásban. Nem tartják elégségesnek a világ és az élet titkaiba való behatoláshoz; egyáltalán, lemondanak a lét nagy talányainak megfejtéséről. Az egyetlen, amit lehetségesnek tartanak, az, hogy rendszerbe foglalják a tapasztalásból fakadó kijelentéseket. Eközben elfelejtik, hogy ezzel egy rég meghaladottnak vélt állásponhoz közeledik az ember. A gondolkodás teljes elutasítása és az érzékszervi tapasztalásokhoz való ragaszkodás, ha mélyebben megértjük, nem más, mint ami a vallásokban a vakhit a kinyilatkoztatásokban. Utóbbi ugyebár azon alapszik, hogy az egyház kész igazságokat hagyományoz át, amelyekben hinni kell. A gondolkodásnak meg van ugyan engedve, hogy megkíséreljen behatolni mélyebb értelmükbe, de az nincs, hogy maga ellenőrizze az igazságot, hogy saját erejéből hatoljon a világ mélységeibe. És mit követel a gondolkodástól a tapasztalati tudomány? Hogy hallgassa, hogy mit mondanak a tények, és magyarázza, rendszerezze őket stb. Ő sem engedi meg a gondolkodásnak, hogy önállóan behatoljon a világ lényegébe. Ott a teológia követel az egyház kijelentéseinek, itt a tudomány az érzékszervi megfigyeléseknek való vak engedelmességet. Mindkét esetben érvényes, hogy a mélyre hatoló gondolkodásnak nincs szerepe. A tapasztalati tudomány azonban megfélekedezik valamiről. Emberek ezrei és százezrei mentek el egy érzékszervileg adott tény mellett úgy, hogy semmi sem tűnt fel nekik közben. Aztán jött valaki, aki ránézett, és fölfedezett benne egy fontos törvényt. Ez honnan jön? Természetesen onnan, hogy a felfedező másképp tudott nézni, mint elődei. Más szemekkel látta ugyanazt aényt, mint embertársai. Nézés közben ráébredt egy gondolatra, hogy hogyan kellene ezt aényt másokkal összefüggésbe hozni, mi a fontos bennük, mi nem. Így gondolkodva tette helyre a dolgot, és másképp látott, mint a többiek. A szellem szemével látott. Minden tudományos felfedezés azon alapszik, hogy a megfigyelő a helyes gondolatok által szabályozott módon tud megfigyelni. Ez azonban lehetetlen, ha a kutató elvesztette hitét a gondolkodásban, ha nem tudja fölmérni horderejét. A tapasztalati tudomány tanácstalanul tévelyeg a jelenségek világában: az észleleti világ zavarba ejtő sokasággá válik számára, mert gondolkodásából hiányzik az energia, hogy behatoljon a középpontba. Ma az emberek a megismerés határaitól beszélnek, mert nem ismerik a gondolkodás célját. Nincs világos nézetük arról, hogy mit akarnak elérni, és kételkednek abban, hogy egyáltalán el tudják-e érni. Ha ma valaki az ujjával mutatna rá a világ rejtélyének megoldására, az se segítene rajtunk, mert nem tudnánk eldönteni, hogy hogyan vélekedjünk a megoldásról. És az akarással és cselekvéssel is nagyon hasonlóan állunk. Az emberek nem tudnak olyan határozott életcél maguk elé tűzni, amelynek meg is tudnának felelni. Bizonytalan, nem világos ideálokról álmodoznak, és aztán panaszkodnak, ha nem sikerült elérni, amiről még homályos elképzelésük is alig volt. Meg kellene kérdeznünk korunk valamelyik pesszimistáját, hogy tulajdonképpen mi az, amit akar, és aminek az el nem érésétől annyira kétségbeesik? Nem tudja. Nehéz eset az olyan, aki semmilyen helyzethez sem tud felnőni, és mégsem elégszik meg semelyikkel se. Nehogy félreértsen valaki. Nem a lapos optimizmust kívánom dicsőíteni, ami megelégszik az élet triviális élvezeteivel, nem vágyakozik semmi magasabb után, és ezért nem is szenved hiányt. Nem akarok pálcát törni olyan emberek fölött, akik fájdalmasan érzékelik annak a helyzetnek a mély tragikumát, ami abban áll, hogy bénító körülmények függésében élünk, amelyek kihatnak minden cselekedetünkre, és amelyek megváltoztatására hiába törekszünk. De ne feledjük, hogy a fájdalomban a boldogságba ütközünk. Gondoljunk az anyára: hogyan édesíti meg a gyermekei fejlődésén érzett örömét, ha sok gondon, szenvedésen és fáradtságon keresztül jutott el odáig. Minden jobban gondolkodó embernek el kellene utasítania egy olyan boldogságot, amit valami külső hatalom kínálna számára, mert nem tud boldogságot érezni egy meg nem érdemelt ajándék fölött. Ha valamely teremő azzal a gondolattal látott volna

neki az ember teremtésének, hogy képének és hasonlatosságának rögtön a boldogságot is vele adja örökségül, akkor jobban tette volna, ha meg sem teremti. Az ember méltóságát növeli, hogy mindig újra kegyetlenül elpusztul, amit létrehoz; mert mindig újra újat kell alkotnia és teremnie; és boldogságunk a cselekvésben van, abban, amit magunk hozunk létre. Az ajándékba kapott boldogsággal pont úgy áll, mint a kinyilatkoztatott igazsággal. Csak az méltó az emberhez, hogy maga keresse az igazságot, hogy ne vezesse se tapasztalás, se kinyilatkoztatás. Ha ezt egyszer széles körben felismerik, akkor befellegzett a kinyilatkoztatásokon alapuló vallásoknak. Akkor az ember nem is akarja majd, hogy Isten kinyilatkoztassa magát neki, vagy áldásban részesítse. Hanem azt akarja majd, hogy saját gondolkodása vezesse megismerésre, saját ereje vezesse boldogságra. Semmi közünk hozzá, hogy valamilyen magasabb hatalom irányítja-e sorsunkat a jó vagy a gonosz felé; nekünk magunknak kell kijelölnünk az utat, amin járni akarunk. Mindig is az marad a legmagasabb Isten-idea, hogy Isten az ember teremtése után teljesen visszahúzódott a világtól, és teljesen átengedte önmagának az embert. Aki belátja, hogy a gondolkodás képes az érzékszervi észleleteken túlmenően is befogadni, annak azt is be kell látnia, hogy a gondolkodás tárgyai a pusztán érzékszervi valóságon kívül vannak. A gondolkodás tárgyai pedig az ideák. Amikor a gondolkodás hatalmába kerít egy ideát, akkor összeolvad a világ létének alapjával; belép az ember szellemébe valami, ami kívül van rajta: a legmagasabb szinten egyesül az objektív valósággal. Az idea észrevétele a valóságban az ember igazi közössége.

A gondolkodásnak ugyanaz a szerepe az ideákkal szemben, mint a szemnek a fényvel, a fülnek a hanggal szemben. A gondolkodás az értés szerve.

Ez a felfogás a tudományban össze tud egyeztetni két olyan dolgot, amiket ma teljesen összeegyeztethetetlennek tartanak: az empirikus módszert és az idealizmust. Azt hiszik, hogy aki elismeri az elsőt, annak el kell utasítania a másikat. Ez azonban egyáltalán nem így van. Persze, ha valaki csak az érzékszerveket tekinti az objektív valóság befogadására alkalmas szerveknek, akkor erre a következtetésre kell jutnia. Mert az érzékszervek csak olyan összefüggéseket szállítanak, amik a dolgok közötti mechanikus törvényekre vezethetők vissza. És ezzel a mechanikus világnézet lenne az egyetlen lehetséges nézet. Eközben azonban azt a hibát követik el, hogy egyszerűen nem veszik figyelembe a valóság további, ugyanannyira objektív alkotórészeit, amiket nem lehet mechanikai törvényekre visszavezetni. Az objektíve adott egyáltalán nem merül ki az érzékeknek adottban, ahogy a mechanikus világnézet hiszi. Utóbbi az adottnak csak a fele. A másik felét az ideák alkotják, amelyek ugyanúgy a tapasztalás tárgyát képezik, csak éppen egy magasabb tapasztalásáét, aminek érzékszerve a gondolkodás. Az induktív módszer számára az ideák is elérhetőek.

A mai tapasztalati tudomány annyiban teljesen helyes módszerrel jár el, amennyiben ragaszkodik az adothoz; de hozzáfűzi azt a tarthatatlan állítást, hogy ez a módszer csak érzékszervi-tényszerűségeket tud közvetíteni. Ahelyett, hogy megállna ott, hogy hogyan jutunk nézeteinkhez, előre megszabja azok tartalmát, mi-jét. A valóság egyetlen kielégítő felfogása az empirikus módszer, idealisztikus kutatási eredményekkel. Ez idealizmus, de nem olyan, ami a dolgok homályos, álmatag egységét keresi, hanem olyan, ami ugyanolyan tapasztalati úton keresi a valóság konkrét idea-tartalmát, mint a mai hiper-pontos kutatás a tényszerű tartalmat.

Ha ezekkel a nézetekkel közeledünk Goethe-hez, akkor reményeink szerint be tudunk hatolni lényébe. Megtartjuk az idealizmust, de kibontásában nem Hegel dialektikus módszerét követjük, hanem egy megtisztított, magasabb empirizmust.

Ugyanez képezi Eduard von Hartmann³ filozófiájának alapját is. Eduard v. Hartmann a természetben az idea jellegű egységet keresi, ahogy az a tartalommal áthatott gondolkodásnak adódik pozitívan. Visszautasítja a pusztán mechanikus természetfelfogást és a külsőségekhez ragaszkodó hiper-darwinizmust. A tudományban a konkrét monizmus megalapítója. A történelemben és az esztétikában a konkrét ideát keresi. Mindezt empirikus-induktív módszerrel.

Hartmann filozófiája csak a pesszimizmus kérdésében és a rendszer metafizikus kiélelésében a „tudattalan” irányában különbözik az enyémtől. Ami az utóbbit illeti, erről később szólok majd. A pesszimizmusra vonatkozóan azonban hadd jegyezzem meg a következőt: Ami Hartmann számára a pesszimizmus legfőbb okát jelenti, ugyanis, hogy semmi sem elégíthet ki bennünket teljesen, hogy boldogtalanságból mindig több van, mint boldogságból, számomra éppen ez jelenti az emberiség boldogságát. Amit Hartmann előhoz, csak azt bizonyítja, hogy hiábavaló a boldogságra való törekvés. Az ilyen törekvést valóban föl kell adnunk, és küldetésünket abban kell keresnünk, hogy önzetlenül betöltsük azokat az ideálokat, amelyeket értelmünk elénk vetít. Mi mást jelent ez, mint, hogy csakis az alkotásban, a fáradhatatlan tevékenységben kell boldogságunkat keresnünk?

Csak az találja meg küldetését, aki tevékeny, mégpedig önzetlenül az, nem vár el érte jutalmat. Jutalmat elvárni balgaság; nincs igazi jutalom. Hartmannak itt tovább kellene jutnia. Meg kellene mutatnia, hogy ilyen előfeltételek mellett, mi lehet cselekvéseink egyetlen hajtóereje. Ha félretesszük a kívánatos célra való törekvést, akkor csak a tárgynak szóló önzetlen odaadottság lehet az, aminek tevékenységünket szenteljük, csak a szeretet lehet az. Csak az a cselekedet morális, ami szeretetből történik. A tudományban az idea, a cselekvésben a szeretet szolgálhat csak vezérlő csillagként. És ezzel ismét elérkeztünk Goethe-hez. „A tevékeny embernek az a fontos, hogy a helyes cselekedje, de hogy a helyes meg is történik-e, azzal nem kell foglalkoznia.” „Egész mutatványunk abban áll, hogy feladjuk létünket azért, hogy létezhessünk.”

Én nem csak Goethe vagy akár a hegelianizmus tanulmányozásán keresztül jutottam el saját világnézetemhez. A mechanisztikus-naturalisztikus világnézetből indultam ki, de felismertem, hogy intenzív gondolkodással nem állhatok meg nála. Szigorúan követve a természettudományos módszert, csak az objektív idealizmusban találtam meg az egyedül kielégítő világnézetet. Ismeretelméletem megmutatja, hogy hogyan jut el ehhez a világnézethez egy önmagát megértő, ellentmondásmentes gondolkodás. Aztán úgy találtam, hogy alapjában véve ez az objektív idealizmus hatja át Goethe világnézetét. Így azután a saját világnézetem kibontakoztatása évek óta párhuzamosan halad Goethe tanulmányozásával; és soha nem találtam elvi ellentétet saját alapvető nézeteim és Goethe tudományos tevékenysége között. Ha csak részben is sikerült egyrészt úgy kibontakoztatni saját álláspontomat, hogy másokban is életre keljen, másrészt elősegíteni azt a meggyőződést, hogy ez valóban Goethe álláspontja, akkor sikerült betölteni feladatomat.

IDÉZETEK

GOETHE

A Sprüche in Prosa-ból

Ha az ember egészséges természete egészként működik, ha úgy érzi magát a világban, mint egy nagy, szép, méltóságteljes és értékes egészben, ha a harmonikus gyönyörködés tiszta, szabad elragadtatásra juttatja, akkor a világmindenség, ha érzékelné tudná önmagát,

---

³ Karl Robert Eduard von Hartmann (1842-1906)

felujjongna örömeiben, hogy célhoz ért, és megcsodálná saját létének és lényegének tetőpontját. –

Johann Gottfried Herderhez⁴

Nápoly, 1787. május 17.

[...] Ezenkívül el kell neked árulnom, hogy egész közel vagyok a növények szaporodásának és szervezetének titkához, és hogy ez a lehető legegyszerűbb minden elgondolható között. A nápolyi ég alatt a lehető legszebb megfigyeléseket lehet végezni. Minden kétséget kizáróan és teljesen világosan megtaláltam a titok magvát, a leglényegesebb pontot, és az összes többit is látom már nagyban-egészsében, csak néhány kérdést kell még tisztáznom. Az ősnövény lesz a világ legcsodálatosabb teremtménye, amiért maga a természet is irigyelhet majd. Ezzel a modellel és a hozzátartozó kulccsal az ember a végtelenségig találhat ki növényeket, amelyeknek következetesnek kell lenniük, vagyis: ha nem is léteznek, létezhetnének, és nem ám valamilyen költői vagy festői árnyképek és látszatok, hanem belső igazságuk és szükségszerűségük van. Ugyanez a törvény alkalmazható lesz minden másra is, ami csak él.

A későbbi megértés előkészítésére azért annyit már most is elmondhatok: megvilágosodott előttem, hogy az igazi Proteus abban a növényi szervben rejlik, amelyet közönségesen levélnek hívunk, amely minden megnyilatkozás mögött megbújik és megnyilatkozik. A növény előre és hátra nem más, mint levél, olyan szoros egységben a jövőbeli csírával, hogy egyik a másik nélkül teljesen elgondolhatatlan. Egy ilyen fogalmat felfogni, elviselni, megtalálni a természetben, olyan feladat, amely keservesen édes állapotba hoz bennünket.⁵ –

Feljegyzések⁶

Odaértünk Schiller házához, a beszélgetés becsábított; élénken előadtam a növény metamorfózisát, és néhány jellemző tollvonással fölvezeltam neki egy szimbolikus növényt. Nagyon nagy figyelemmel követte mindezt, határozott, értő nyugalommal; de amikor végére értem, megcsóválta a fejét és azt mondta: „Ez nem tapasztalás, ez egy idea!” Meghökkenem és bosszankodtam valamelyest: ismét élesen kirajzolódott a határvonal, amely elválasztott bennünket. Ismét eszembe jutott az „*Anmut und Würde*”⁷-ben kifejtett vélemény, mozdulni készült bennem a régi harag, de összeszedtem magam és kijelenttem: „Ezzel ki tudok egyezni, hogy ideáim vannak, anélkül, hogy tudnék róluk, viszont a szememmel látom őket.”

ARTHUR SCHOPENHAUER⁸

Goethe-ről

[Schopenhauer szerint a fény pszichológiai jelenség, ezért a látás képessége nélkül nem lehet megmondani, hogy létezik-e a fény. B. L.]

„Hogyan, nézett rám Jupiter szemével, Ön szerint a fény csak akkor létezik, ha Ön éppen nézi? Nem, Ön nem létezne, ha a fény nem nézné Önt.”

⁴ Johann Gottfried von Herder (1744-1803)

⁵ *Utazás Itáliába* – in: Goethe: *Önéletrajzi írások. Goethe válogatott művei*; Európa Könyvkiadó, 1984; 311. oldal.

⁶ *Megismerkedés Schillerrel* [1794] – in: Goethe: *Önéletrajzi írások. Goethe válogatott művei*; Európa Könyvkiadó Budapest, 1984; 616. oldal.

⁷ Friedrich Schiller: *Kellem és méltóság*

⁸ Arthur Schopenhauer (1788-1860)

A természettudományi írásokból a fényről

„A szem a fénynek köszönheti létét. A fény, közömbös állati segéd szervekből hív létre egy olyan szervet, amely hasonlóná válik hozzá, és így jön létre a szem, a fényben a fénynek, hogy összetalálkozzon a belső fény a külsővel.” „Minden tárgy, amit helyesen megnézünk, felnyit bennünk egy új szervet.”

RUDOLF STEINER

Bevezetés Goethe természettudományos írásaihoz (GA 1)

„A realisták nem értik, hogy az objektív idea, és az idealisták nem értik, hogy az idea objektív.”

„A transzcendentális világnézet a fogalmi megismerést a világ képének tekinti, az immanens [Steiner-i] világnézet *legfőbb megjelenési formájának*.”

Ha szemügyre vesszük Goethe metamorfózis tanát, ahogy 1790-ben rendelkezésre állt, akkor azt találjuk, hogy Goethe számára ez a fogalom a váltakozó kiterjedés és összehúzóds. A növény legjobban a magban húzódik össze (koncentrálódik). Ezt követi az első kibontakozás a levélben, az alakító erők kiterjedése. Ami a magban egy pontra sűrűsödik, a levelekben kiterjed a térben. A kehelyben az erők ismét összehúzódnak egy tengely-pontban; a következő kiterjedés létrehozza a koronát; a porzókat és a bibét ismét összehúzóds hozza létre; a termést az utolsó (harmadik) kiterjedés, majd ezután a növényi élet teljes ereje ismét a legnagyobb mértékben összehúzóds magba rejtőzik (az entelechia⁹ elve).

Az „egész” (az idea) határoz meg minden egyest, önmagából, lényének megfelelően. Ezt az önmagát meghatározót nevezhetjük Goethe-vel entelechiának. Az entelechia tehát az az erő, amely önmagát hozza létre. Ami a megjelenésbe lép, annak van érzékszervileg észlelhető léte is, de ezt az entelechia elve határozza meg.

Ha eljutottunk addig a pontig, ahol megértjük valaminek a lényegét, mint ideát, akkor utóbbiban teljesen önmagában zárt, önmagára támaszkodó és önmagát hordozó valamit látunk, ami nem szorul semmilyen további, külső magyarázatra, és aminél ezért megállhatunk.

Látjuk az ideán – ha csak megvan hozzá a képességünk –, hogy minden megvan benne, ami alkotja, hogy vele mindent megkaptunk, amire kérdezni lehet. Az ideában megértettük a létezés teljes alapját, ami maradéktalanul beleáradt az ideába, amit ezért nem kell sehol máshol keresnünk, mint magában az ideában. Az ideában nem képet találtunk ahhoz, amit a dologban keresünk, hanem azt magát, amit kerestünk.

Szellemünknek az a feladata, hogy úgy fejlessze magát, hogy képessé váljék az egész, számára adott valóságot úgy átlátni, ahogy az ideából kiindulva megjelenik. Fáradhatatlan munkásnak kell bizonyulnunk, abban az értelemben, hogy minden tapasztalati tárgyat átalakítunk, úgy, hogy fogalmi világképünk részévé váljék. Ezzel megérkeztünk oda, ahol a Goethe-i világszemlélet elkezdődik.

GEORG KÜHLEWIND

A 17. jegyzetfüzetből

A teremtő az embernek adta az egyetlen univerzális szubsztanciát, a szeretetet vagy figyelmet. Ez az ember szellemi lénye. Ahhoz, hogy átvehesse, individualizálnia kell. Az Univerzális az Ős-Individuumból származik, ezért lehet az individualizálás eszköze.

---

⁹ Az entelecheia (ἐντελέχεια) kifejezés Arisztotelésztől származik (*Metafizika*, IX. 8). Három részből áll: en (ben), tel a telos szóból (cél), echeia az echein szóból (tart, hord): önmagában hordja célját.

A tudat, az öntudat csoda, és ha akarsz szent. Nincs külön szentség.

A világosság világának hierarchikus szerkezete van: a jelentések feloldódnak nagyobb jelentésekbe, fölfelé. Az Én-lények hierarchiái a formáktól való szabadság mértékében különböznek: minél forma-mentesebbek, annál magasabb jelentésre vetnek fényt.

Die Wahrheit tun¹⁰

Mivel a fogalmiság hozzátartozik a dologhoz, sőt ő teszi csak azzá, ezért egy dolog észleletének és fogalmának ugyanabból a forrásból kell fakadnia. Ez, a megismerés – egyelőre még – tudatfölötti világossága, ami még nem tört szét az emberi szervezeten a tükrözött gondolkodás és az idea nélküli észlelés kettősségébe. Még magában hordozza mindkét elemet – az egységben még nincs halott fogalom és idea nélküli érzékszervi érzet, amiké az élő egység széttörése után válik –, hanem világosság és élet, az igazi realitás, aminek élettelen, múlt árnyékképét a világosság és élet bomlástermékeiből szintetizálja az ember.

---

¹⁰ Georg Kühlewind: *Die Wahrheit tun* (Verlag Freies Geistesleben, 2. Auflage 1982) 54. oldal, az *Über das reine Wahrnehmen* c. fejezet 9. bekezdése. Magyarul: *A hetedik nap vége* (Kláriss Kiadó, 2004).